

*Марія Степанюк, Олена Ярова (м. Умань)
Наук. керівник – к.філол. н., доц. Тищенко Т. М.*

НОМІНАЦІЯ ДАВНЬОГО ГОЛОВНОГО УБОРУ НАРЕЧЕНОЇ В СХІДНОПОДІЛЬСЬКІЙ ГОВІРЦІ С. ГРОМИ УМАНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Формування здорових родинних стосунків є запорукою ментального здоров'я української нації, а збереження національної самобутності в умовах російсько-української війни та глобалізації стає важливим завданням етнографічної та мовознавчої української науки.

Одним із традиційних родинних обрядів українців є весільний – зумовлений таїнствами, магією, умовчанням, символізмом. Історично сформовані весільні обряди українського народу є цінною культурною спадщиною, важливим джерелом для вивчення життя і побуту людей. Весільна обрядовість українців дає широке уявлення про моральні, етичні, естетичні погляди народу, різноманітні аспекти його життя. Саме тому, очевидно, привертав і привертає увагу етнографів, етнолінгвістів та діалектологів.

Обряд супроводжують мовні одиниці, фіксація і вивчення яких є основним завданням діалектологів – дослідників мовного оформлення весільного обряду. В українській діалектології маємо значні напрацювання у вивченні лексичної номінації весільного обряду. Це праці М. В. Бігусяка [1], Л. М. Хомчак [10], Н. В. Хібеби [9], Я. В. Вакалюк [2], І. В. Магрицької [6], В. Ю. Дроботенко [5], Н. Грозовська [4], Н. Глібчук [3], та ін.

Окремі лексеми, що супроводжують весільний обряд, репрезентовано в регіональних словниках із усіх мовних теренів України та в тематичних словниках весільної обрядовості (Магрицька), чи матеріалах до них (Хібеба), чи в етнолінгвістичних словниках (наприклад, Жайворонок).

Дослідники єдині в тому, що унікальний витвір нашого народу – весільна обрядовість – осучаснюється та змінюється, дедалі важче записати суцільний діалектний текст –

відтворити давній обряд за допомогою слова, а те, що вдасться зберегти, створить потужний фактаж для всебічного вивчення духовної та матеріальної спадщини українців.

Весільна драма на Східному Поділлі середини ХХ – початку ХХІ ст. представлена у працях Гната Танцюри [8], на Уманщині – Н. П. Сивачук [7]. Мовне ж оформлення весільного обряду говірок Уманського району Черкаської області не було об'єктом вивчення діалектологів, що і визначає актуальність нашого дослідження.

У більшості проаналізованих праць мовознавців про весільну лексику виокремлено лексико-семантичні групи назв учасників весілля, з підгрупами на позначення шлюбної пари, неодружених учасників, одружених учасників; назв обрядодій; назви реалій та атрибутів. Такі групи пропонують І. В. Магрицька [11], М. В. Бігусяк [1; 2], В. Дроботенко [9], Н. В. Хібеба [22].

Мета цієї розвідки – розглянути особливості номінації вінка як давнішого головного убору нареченої, його складових та особливостей використання в обряді в східноподільській говірці с. Громи Уманського району Черкаської області.

На позначення головного убору нареченої в досліджуваній говірці зафіксовано питому лексему *в'їнок*. Назва вінок 'квіти, листя, гілки та ін., сплетені в коло, яким звичайно прикрашають голову (СУМ, І, с. 676 – 678) до кінця ХІХ – поч. ХХ ст. функціювали на позначення типового повсякденного дівочого убору.

Вінок був неодмінною частиною весільного наряду молодої: *ну тод'ї ўже в'їнок / л'єнта че"рвона по"вин:а |бути на голо"в'ї / і на т'їй л'єнт'ї на"шите дуже |гарне на"мистичко / бли"скуче / шоб сп'їд в'їнка |було |видно / а с'у"ди л'єнти понаши"вали // ну та"ко тод'ї ўд'ївали ц'у н'ї"в'єсту // як уд'ївала"сь н'ї"в'єста / по"вин:а |бути те"р"нову |хусткойу на"крита (показує на плечі і груди) там та"кий |од'а"г // ну та"ке було / за"кон / чо"боти х"ромов'ї / ко"ст'ум |син'їй / фал"дована сп'їд"ниц'а / |гарна / |чорнойу |хусткойу на"крита і це / |в'їнок / та"ка була н'ї"в'єста // |жарко / не"жарко / но во"на ў*

чо|бот'ах х|ромових / і |чорна ц'а сп'ід|ниц'а / і це ўс'о та|ке /
ну а то|д'і ўже там дого|вар'у|йуц'а / ко|ли це там / на с|к'іл'ки
го|дин / там жи|н'іх при|ходиў.

Крім квітів, у вінку мали бути вузькі різнокольорові стьожки, що густо звисають з вінка на спину аж до п'ят як барвиста прикраса молодії чи дружок. У досліджуваній говірці на позначення таких стьожок зафіксовано синоніми |л'енти, |бинда. Обидва слова в досліджуваній говірці є запозиченими. Лексема |л'ента, на думку укладачів Етимологічного словника української мови, запозичена через російське посередництво, очевидно, з німецької мови, де відома зі значенням 'стьожка, стрічка' (ЕСУМ, III, 321), а |бинда – через польське посередництво з німецької, у якій позначає сему 'пов'язка, бант' (ЕСУМ, I, 184). Перша лексема є більш вживаною, лексема |бинда виходить на периферію лексичної системи говірки. У вінку повинні бути обов'язково стрічки червоного кольору, що символізували цноту молодії. В обряді покривання молода стрічки роздаровує своїм подругам. Ще одним компонентом вінка, до якого кріпляться стрічки, є смужка тканини, які мовці номінують словом по|вивач. Ця лексема втягнута в тематичну групу весільної лексики із тематичної групи родильної обрядовості: а тої по|вивач / шо |л'енти наши|вали / то шо ви |думайте / йа о|це |може го|д'іў іс п|ят' йак йа йо|го |викинула // ним упо|вивала і |Кол'у / ним упо|вивала і |Пет'у // по|вивач / це |бинда та|ка / моту|зочок ш:и|вали б'і|лен'кй та|кй с полот'на і на |н'ого наши|вали |л'енти і то|д'і ота|ко (показує ззаду голови) ме"н'і ўч'іп'л'али // то|д'і |л'енти йа ж роз|дала / а по|вивач цей ос|таўс'а / у |пазуху / т'і шо з|рош'і дару|вали на по|чесну / у |пазуху / а то|д'і ўже йак ро|диўс'а |Кол'а / то ўже тим по|вивачом |Кол'у йа запо|вивала // цим по|вивачом т'іс'нен'ко з|ййа|зати / шоб кара|катим не" було. Лексему по|вивач зі значенням 'пояс, яким обмотували запеленану дитину' дослідниця родильної обрядовості Т. Тищенко фіксує в багатьох східноpodільських говірках (Тищенко, 116).

Для кожної молодої виготовляли вінок на замовлення молодої пари: ну | ран'ше | як у|же | пос'ваталис'а / ми | молод'ож / із | жин'і|хом | пос'ваталис'а / і | дут' | за|казувати | в'інок / до | цейї | ж'іночки / во|на | плела | в'інки і | л'єнти / ну | у|же | фати | були / хто | жи|лаў / їа | по|жи|лала | в'інок / і | ц'а | плела | в'інок // і ми | п'іш|ли | за|казувати | жин'і|хом.

Кожній нареченій вінок виготовляли відповідно до її мірок: м'і|рала | та|ко | голо|ву // во|на | пара|ф'ін | на|ложувала / | сил'но | дротики | то|нен'к'і / і | то|д'і | дуже | мало | тро|шички | ватки / і | сна|чала | у | цей | пара|ф'ін | і | ц'і | ўс'і | зерн'атка | ц'і | др'і|б'ен'ко | скла|дала | ї | плела | цей | в'іночок / і | то|д'і | цей | в'інок | та|ко | ну | дес' | ў | го|браз'і | є / ну | го|браз | дес' | на | гор'і / ў|кла|дала | кв'і|точки | си|нен'к'і / ну | ў | осно|ўному | черво|нен'к'і / на|сам|перед | б'і|л'і / а | ц'і | цв'і|точки / а | то|д'і | ро|била | та|к'і | пру|жинку / до | ц'ого | в'іночка / ме|жи | цейї / в'іночок / у|кла|дала | лис'точок | зе'ле'нен'киї / то|же | пок'ритиї | пара|ф'іном / і | о|це | та|ко | ви|кла|дала / а | с'у|ди (показує ззаду голови) | попе'речку | та|ку | дуже | кра|сиво / і | то|д'і | як у|же | росп'л'іў | жи|н'іх // запл'італи | та|ко | над | вухами | та|к'і | ко|сички / шо|б | в'інок | же | ш | не' | зле'т'іў // це | ўпл'італа | ма|ма / ма|ма | це | голо|ву // ос'тан'у | таї | суботон'ку / змиї | же | ме'н'і | нен'ко | голо|вон'ку / заплети | мене | др'і|б'несе'н'ко / шо|б | було | жи|т':а | ў | мене | гар|несе'н'ке // це | то|д'і | так // а | то|д'і | ў|же / як | росп'л'італи / жи|н'іх | ц'у | ко|су / ў | са|мий | пе'ред | начи|нав | брат | росп'л'ітати // як | брат | се'с|три|ц'у | таї | росп'л'і|тайе / ў|спо|ми|найе / не' | їди | се'с|три|це | мо|лода | за|му|ж / хаї | ро|жа | рос|цв'ітає // а | се'с|тра | в'і|дпов'і|дає | братов'і / ої / не' | хаї | цв'і|те / хаї | процв'і|тайе / ме'н'і | ў | н'ї | не' | хо|ди|ти / їе | ў | мене | ме|ни|ша | се'с|тра | хаї | у|би|рай|ц'а / а | ў | мене | се'с|тра | ше | ї | по | с'о|годн'і | їе.

В обряді покривання вінок передавали дружці: це | ў|же | аж | як | пок'рили | мо|ло|ду / а | то|д'і | се'с|тру | чи | дру|шку | ў|би|рай|ут' | у | в'інок // во|на | ви|ла|зит' | на | ла|ву / му|зика | г'ра|є / а | бу|їарин | її | її | до|лж|син | ви|купити // там | їа | киїс' | ост'инє'ц' | да|ти // ну | ко|лис' | їа | вам | ска|жу / шо | було | л'єнти / л'єнти | да|ру|вали // бо | їїх | ше | ж | не' | було | то|д'і / це | та|ке | було // то | то|д'і | сп'і|вай|ут' | дру|щи|ц'і / а | де | ж | тайа | дру|щи|чина | ма|ти / об'і|ц'ала | нам

го^р'ілочки да^{ти} / об'і^ц'ала соло^ден'кої / хот' би да^{ла}
 з і^р'кен'кої // об'і^ц'ала йак ме^у дочок / хот' би да^{ла} йак
 поли^ночок / і там уже буй^арин уста^йе ма^му дру^шчину /
 у^же нази^вайе ма^мойу / так йак по^вин:о бу^{ти} / і то^д'і ўже /
 а тим ча^сом бат'ки спора^жайут' у^же ц'у н'і в'есту у
 жа^данки / це жа^данкойу нази^валас' ко^лис' мо^лода /
 жа^данка // ну і сп'і^вайут' у^же ц'і сва^хи / мо^лоди^ков'і сва^хи
 сп'і^вайут / бу^вайте здо^ров'і при^пічки і по^роги / хто вас
 бу^де мал'у^вати / забе^уремо ма^л'ара с х^ати // заби^райут
 у^же ж доч^ку // а ма^мі сп'і^вали так // за^гор'таї ма^ти жар /
 жар // бо бу^де доч^ки жал' / жал' // ки^даї у п'іч д^рова /
 оста^вайся здо^рова // а ше ду^же ме^ун'і / йа це ча^сто зга^дуїу
 чи йа ў тебе мо^йа ма^мо не^у ди^тина / шо ти ме^уне прот'іу
 но^ч'і ви^радила / ої даї ме^ун'і про^відни^ка хот' б^рат'іка // ої
 даї ме^ун'і про^відниц'у / хот' се^устри^ц'у // не^ухаї во^ни таї
 ви^ве^удут' за во^рота // а там п'іду со^б'і са^ма йак си^рота / а
 му^зика р'іже ма^рш / ви^прова^жайут'.

Обов'язковим атрибутом весільного обряду є ікони, якими
 батьки благословляють молодих і які потім лишаються
 молодій сім'ї. У досліджуваних говірках відзначено
 загальнонародну лексему у фонетичному східноpodільському
 варіанті *гобраз*. Їх використовують як місце зберігання
 дівочого вінка та букетиків-відзнак молодих: ма^ма
 благосло^ул'ала і^конойу і то^д'і ў ц'у і^кону ўкла^дали бу^кети /
 жи^н'іховий бу^кет і н'і в'ести цеї в'іночок і так к^лали / і
 то^д'і при^бивали / ше ї так т^реба при^бити / шо йак^шо
 сп'ати / то шо^б ц'а і^кона бу^ла ў голо^в'і // не^у ў но^гах / а ў
 голо^вах / у ку^тку л'і^вому над голо^войу / сп'і^вали ше ї так: ої
 в'інку м'ї / в'інку / зе^уле^унен'кий бар'в'інку / купу^вала те^убе ў
 ринку / зами^кала те^убе ў ск^рин'ку / те^упер розво^рушу /
 запла^кати му^шу // це ўже йак рос^плели ко^су // ўд'і^вайут тої
 в'інок.

Отже, у східноpodільській говірці с. Громи Уманського
 району Черкаської області вінок – головний весільний
 атрибут нареченої. На позначення вінка та його частин мовці
 використовують питомі лексеми *в'інок* та *по^вивач*, запозичені
 з німецької мови лексеми *л'ента* (за російським

посередництвом) та ¹бинда (за польським), з яких ¹по¹вивач та ¹бинда архайзуються, оскільки їх вживають мовці найстаршого покоління.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні номінацій інших атрибутів весільної драми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігусяк М. В. Із спостережень над весільною лексикою гуцульського говору. *Гуцульські говірки: лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження*. Львів, 2000. С. 125–148.
2. Вакалюк Я. В. Весільна лексика в говорах Прикарпаття. *Проблеми дослідження діалектної лексики та фразеології української мови*: тези доповідей. Ужгород, 1978. С. 9–10.
3. Глібчук Н. Із спостережень над весільною лексикою у наддністрянських та надсянських говірках. *Вісник Львівського університету*: Серія філологічна. 2004, Вип. 34, ч. II. С. 120–126.
4. Грозовська Н. Термінологія весільного обряду середньонаддніпрянського регіону (Київська, Полтавська, Черкаська області): автореферат дис... канд. філол. наук. Запоріжжя, 1998. 17 с.
5. Дроботенко В. Ю. Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини: автореферат дис... канд. філол. наук. Донецьк, 2001. 23 с.
6. Магрицька І. В. Весільна лексика українських східнослов'янських говірок : дис... канд. філол. наук. Київ, 2000. 218 с.
7. Сивачук Н. П. Уманське весілля. Умань: «Алмі», 2007. 200 с.
8. Танцюра Г. Весілля в селі Зятківцях / Упоряд., ред. М. К. Дмитренко, Л. О. Єфремова. Київ : «Народознавство», 1998. 404 с.
9. Хібеба Н. В. Назви головного убору нареченої в бойківських говірках. *Діалектологічні студії 6. Лінгвістичний*

атлас – від створення до інтерпретації. Львів, 2006. С. 205–243.

10. Хомчак Л. Назви обрядів надсянського дошлюбного циклу. *Діалектологічні студії 10. Традиції і новаторство*. Львів, 2015. С. 284–303.

ДЖЕРЕЛА

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. В 7-ми т. Київ, 1982–2008. Т. 1–5.

Жайворонок – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.

Магрицька – Магрицька І. Словник весільної лексики українських східнословобанських говірок. Луганськ, 2003. 172 с.

СУМ – Словник української мови. Київ, 1970 – 1980. Т. 1 – 11.

Тищенко – Тищенко Т. М. Східноподільський родильний обряд : лексикографічний і текстовий описи. Умань, 2013. 393 с.

Анастасія Стеценко (м. Вінниця)

Наук. керівник – д. філол. н., проф. Павликівська Н. М.

УРБАНОНІМІЯ МІСТА ВІННИЦЯ: СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ

Метою статті є дослідити особливості формування урбанонімів міста Вінниці та проаналізувати їх семантико-мотиваційний аспект.

Топоніми – власні імена географічних об'єктів – виконують різні функції (номінативну, розрізнявальну, соціокультурну та ін.), але найважливіша з них – адресно-ідентифікаційна. Вона потрібна людському суспільству для того, щоб відрізнити один об'єкт від іншого, точно вказуючи його місцезнаходження. Крім цього, кожен топонім несе й іншу інформацію – лінгвістичну, історичну, географічну, соціальну та ін. На питання про те, які з топонімів є найбільш